Adam Afzelius

ADAM GUSTAV AFZELIUS

20. APRIL 1905 — 18. FEBRUAR 1957

Adam Afzelius in memoriam.

Korintiskt kapitäl stack upp ur jorden.
Din sista föreläsnings talarstol.
Med klassisk klarhet präglade Du orden.
För unga sinnen tändes Din lärdoms sol.

Du tolkade Din kärlek till antiken,
I solnedgången lyste Dina drag
av hemlig kunskap, upplevd, aldrig sviken.
Du gav den vidare Din sista dag.

O avundsvärde, Dig blev det förunnat
att le och verka invid Hades' port.
Du gav vad endast de har kunnat
åt andra ge som tänkt och skapat stort.

Eric von Post

Adam Afzelius blev ifjor som den første udnævnt til direktør for det danske institut i Rom. I denne egenskab ledede han den 18. februar 1957 en ekskursion til Cori, oldtidens Cora, i hvis tempelruiner han holdt en inspireret forelæsning – den skulde blive hans sidste. På vejen hjem sank han om ramt af et hjerteslag. En lille udvalgt kreds af danske og svenske studerende havde fulgt ham på hans sidste vandring i Latium. En mere harmonisk afslutning kan ikke tænkes på et flittigt liv i antikforskningens, eller rettere antikkens tjeneste. Sveriges ambassadør i Rom skrev ved efterretningen om Adam Afzelius' død det ovenfor anførte digt. Det vidner smukt om den sympati vor kollega på kort tid nåede at erhverve i sin nye kreds. For det universitet, hvor han virkede i 20 år, de sidste 10 år som professor i oldtidens historie, og for den historiske videnskab i dette land er tabet tungt at bære. Vigtige bidrag til Roms historie var endnu at vente fra hans hånd. Humanistisk forskning modnes af erfaring sent.

Afzelius bestemte sig ikke straks for et historisk studium. Rigt udrustet som han var, kunde han være blevet meget andet. Som ganske ung dyrkede han en tidlang med iver entomologien, der vel tiltalte hans sans for det eksakte. Sine universitetsstudier begyndte han som jurist, og han bevarede igennem årene både mæglende evne og en udtalt retfærdighedssans: kravet om altid at høre også den anden part – audiatur et altera pars – var blevet en del af hans væsen. Men helt tilfældigt har det næppe været, at han omsider valgte at studere de humanistiske fag. Både hans fædrene og mødrene slægt talte adskillige kulturpersonligheder og gymnasieårene på Frederiksborg Statsskole, hvis rektor dengang var en så særpræget klassiker

som Karl Hude, kan ikke have undladt at vække og udvikle en modtagelig elevs historiske sans.

Ved Københavns Universitet blev uden tvivl Erik Arup og William Norvin de lærere, der fik størst betydning for ham. Ikke således at forstå, at de blev de eneste. Skønt Afzelius med årene i sine studier og i sin undervisning samlede sig mere og mere om antikken, vedblev han at være en overordentlig alsidig historiker med stor viden om og forståelse for den allernyeste histories politiske problemer. Dette kom frem, hvad enten han fulgte en valgkamp eller udfordrede yngre samtidige til en dyst på dette århundredes franske ministerier. Han kunde dem alle. Han skrev om *Højmiddelalderen* i Gyldendals Verdenshistorie og gjorde sig ved sit sunde iudicium overordentlig fortjent som udgiver af *Det danske Diplomatarium*, men det er næppe for meget sagt, at det var antikken, der havde hans hjerte.

Året efter at han var blevet kandidat i en alder af 24 år med historie og latin som fag, udgav han en skarpsindig og veloplagt studie om *Pompeius og hans modstandere 66–62 f. K.* (Studier fra Sprog- og Oldtidsforskning 1930). Modstanderne mod Pompeius' eneherredømme var ikke blot de konservative senatorer, de såkaldte optimates, men også – som det så ofte går i politik – visse personer indenfor Pompeius' eget parti. Striden mellem disse personer og optimaterne og de sejrrige optimaters afværgelse af Pompeius' eneherredømme er temaet for denne første afhandling, der snart i tilslutning, snart i opposition til ældre forskning (Eduard Meyer, Hardy) beskæftiger sig med en af de mest bevægede perioder i Roms historie. Forfatteren røber i denne afhandling sine evner som politisk historiker, evner der senere skulde komme til fuld udfoldelse, fx. i afhandlingen om *Rullus*' jordfordelingslov (*lex agraria*), og navnlig i et større skrift om den yngre Catos politiske betydning. I dette skrift (*Die politische Bedeutung des jüngeren Cato*, Class. et Med. IV 100–203 [1941]) påviser Afzelius overfor Mommsens karakteristik af Cato Uticensis som en politisk Don Quixote med slående argumenter, at den yngre Cato ingenlunde var en doktrinær principrytter, men at han i visse situationer forstod at bøje sig for omstændighedernes magt, vel vidende at politik er det muliges kunst. Skarpsindig fortolkning og kombination af et sparsomt, men fuldt tilstrækkeligt kildemateriale veksler med kloge refleksioner af almengyldig art som den om den lille mands uudryddelige forkærlighed for heltedyrkelsen, demokratiets evige fjende. Trods sit relativt beskedne omfang er afhandlingen om den yngre Cato et af Afzelius' bedste arbejder, såvist som det er en af historikerens fornemste opgaver at tage livet af legenden. At det omvendt nu og da også kan gælde om at finde den historiske kerne i myten, fremhævede Afzelius i sin afhandling om *Kong Romulus*, slægten Romilias stamfader (Festskrift til Knud Fabricius). I modsætning til mange hyperkritiske historikere forstod han, at også en Livius kan have sin værdi som kilde. Ensidighed lå ham ganske fjernt.

En fin prøve på politisk historieskrivning har vi i en lille artikel fra 1943 om *to episoder i Ciceros liv* (Class. et Med. V 209 ff.), der klart belyser arten af det kildemateriale, hvorfra vi har vor viden om Ciceros adfærd i to tilsyneladende diametralt modsatte situationer, hans 'modige' optræden overfor Sulla år 80, da vi ikke

gennem samtidige breve er orienteret om foregående tvivl og usikkerhed, og samme Ciceros 'mangel' på mod overfor Cæsar år 49, da vi kan følge hans vaklende overvejelser fra time til time. Ved sin analyse af de to episoders kildemateriale anskueliggør Afzelius med evidens vilkårligheden i den gængse vurdering af Cicero som politiker.

Når autoriteter som Mommsen eller Eduard Meyer har knæsat en bestemt opfattelse af begivenheder og kilder i oldtidshistorien, kræves der vægtige argumenter for at omstøde den herskende mening. Et skoleeksempel herpå frembyder fortolkningen af den *lex annalis*, der blev givet år 574 efter Roms grundlæggelse. Den store Mommsen havde hævdet og alle gentaget den opfattelse, at lex annalis fastsatte et bestemt interval mellem de vigtigste romerske embeder. I en elegant studie beviser Afzelius, at der i overleveringen intet holdepunkt er for den af Mommsen hævdede opfattelse, men at lex annalis fastsatte en bestemt minimalalder for ansøgerne til de enkelte embeder, og at tanken om de lovbestemte intervaller er fri fantasi. Der er ingen tvivl om, at denne studie har vakt udelt bifald hos den, til hvis ære den var skrevet *(Lex Annalis, Festskrift til Erik Arup 1946*, tysk overs. Class. et Med. VIII 263–278). Men det var karakteristisk for Afzelius' elskværdige natur, at han fremførte sin kritik af ældre forskere i en nænsom form. Han havde ikke brug for parvenuens arrogance. Et andet sted afviser han overflødig polemik mod sine forgængere, fordi en sådan polemik »mod velfortjente forskeres velovervejede resultater synes mig pretentiøs og upåkrævet, når jeg dog kun kan bebrejde dem, at deres undersøgelser er standset på halvvejen«.

Den beskedne form er bemærkelsesværdig allerede da han som ung kandidat påtager sig at foranstalte en nyudgave af A. B. Drachmanns *Romerske Statsforfatning*, en opgave han løste med takt og kyndighed. I forordet takker han for den tillid, der var vist ham derigennem, at nyudgivelsen var betroet ham. Det var ham, der burde have været takket. Også disputatsen om *Den romerske Nobilitets omfang* 1935 bar fremfor noget præg af beskedenhed og redelighed, skønt den ved fremkomsten på sin vis dannede epoke. Kun en enkelt afhandling om antik historie havde i dette århundrede været indleveret til forsvar for doktorgraden ved Københavns Universitet. Efter at Afzelius havde fremsat sin tesis, aktiveredes studiet af oldtidshistorien her i landet. Skønt disputatsen var skrevet på dansk, har den vundet indpas i den internationale videnskabelige litteratur. Afzelius søger i disputatsen at give en bindende definition af hvad man bør forstå ved de romerske *nobiles*. Dette spørgsmål var første gang rejst af Sigonius i 1560. Ifølge Sigonius omfattede nobiliteten efterkommerne efter de højeste embedsmænd: konsuler, prætorer og visse ædiler. Skønt Sigonius ikke førte noget bevis for sin påstand, havde hans definition gyldighed til 1912, da tyskeren Matthias Gelzer begrænsede nobiliteten til konsulernes efterkommere. Afzelius dokumenterer, at Gelzers spinkle materiale – et halvt hundrede nobiles ialt – ingenlunde berettiger hans vidtgående konklusioner. Ud fra sit allerede dengang fænomenale kendskab til de romerske adelsslægter gennemgår han i sin disputats et om ikke fuldstændigt, så dog ganske anderledes omfattende materiale. Op imod 500 nobiles granskes nøje, og det lykkes Afzelius

at dokumentere sikker eller overvejende konsularisk afstamning for over 90% af de omtalte nobiles. Resten forklares, når man udvider Gelzers definition til foruden mænd af konsularisk afstamning at omfatte dem, der som de første af deres slægt opnåede konsulatet. Efter således for alvor at have begrundet og modificeret Gelzers definition behandler han spørgsmålet om nobilitetens oprindelse. Mens Gelzer uden forbehold anså sin definition som gyldig også for den ældste republik, viser Afzelius, hvordan vi ikke ved noget sikkert om nobilitetens omfang før Ciceros tid. Soberhed og sandfærdighed karakteriserer således denne disputats mere end fantasi og utidig hævdsomhed. Nobilitetens problemer vedblev at interessere: i tiåret efter disputatsen udkom en afhandling *Zur Definition der römischen Nobilität vor der Zeit Ciceros* (1945).

Et træk springer i øjnene, når man fordyber sig i disse nærmest sociologiske undersøgelser af en såre vigtig stands rekrutering: positivistens glæde ved procenter og tal. Denne glæde gør sig endnu mere gældende i de studier over romernes ekspansion, der fremkom under den anden verdenskrig (*Die römische Eroberung Italiens*, Acta Iutlandica XIV 3, 1942 og *Die römische Kriegsmacht während der Auseinandersetzung mit den hellenistischen Grossmächten*, Acta Iutlandica XVI 2, 1944). I den første af disse afhandlinger søges det påvist, at Roms tilsyneladende mirakuløse ekspansion i tidsrummet fra 340–264 skyldes den omstændighed, at romerne i samtlige krige indenfor dette tidsrum var deres modstandere numerisk overlegne. Problemstillingen i denne undersøgelse er ny, problemets løsning krævede indgående geografiske og demografiske forstudier. Selvom adskillige vil tillægge disse demografiske forstudier større værdi end en hovedtese, der unægtelig kan tage sig noget skematisk ud, må man give Afzelius ret, når han i et svar på en venlig, men kritisk anmeldelse hævder, at ikke han, men visse ældre forskere har simplificeret tingene ved at tale om romernes sejge energi og kloge politik. Klichéer af denne og lignende art øger ikke vor forståelse af et historisk hændelsesforløb. At årsagsforklaringer indenfor historien kun er tilnærmelser, var Afzelius naturligvis ikke blind for. Historiefilosofi og filosofiske betragtninger i det hele taget lå imidlertid hans interesser fjernt, og han så måske klarere end de fleste, at megen pseudolærdom dølger sig bag generelle abstraktioner indenfor de humanistiske discipliner.

Skulde Afzelius have valgt et motto for sine undersøgelser om Roms vækst, måtte det have været Rankes velkendte ord om historien som den videnskab, der søger at udfinde »Wie es eigentlich gewesen«. Det er særdeles nyttigt at have fået et samlet overblik over de militære styrkeforhold mellem Rom og de hellenistiske stormagter, hvoraf det klart fremgår, at Rom med sine forbundsfæller til enhver tid var stærkere end Filip af Makedonien, Perseus og Antiochus den tredje. Moderne historieforskere tror ikke på mirakler – de ser det som deres opgave at analysere militære og økonomiske faktorer, hvad enten de sysler med antiken eller nyere tid. At tabellariske oversigter alene ikke forklarer historiens gang, ved en professor i historie såre vel, og selvom det er muligt at de to store afhandlinger om Roms ekspansion vilde have fået en lidt anden form, dersom de var skrevet på et andet tids-

punkt og med andre erfaringer i frisk erindring, vil de bevare deres værdi som en kritisk og i den antike litteratur velbevandret forskers grundige analyse af vigtige hændelser i menneskehedens historie.

Afhandlingerne om den romerske ekspansion er tænkt som led i mere omfattende undersøgelser. Nu står de som en torso, der minder om, at forfatteren vilde noget med sin forskning: hverken mere eller mindre end at erstatte det traditionelle syn på Roms historie med et der kom sandheden nærmere. Ufuldendte er desværre også undersøgelselserne af befolkningsforholdene i Ostia, som man gerne havde set afsluttet også for Afzelius' egen skyld.

Om utrættelig flid i antikforskningens tjeneste vidner en lang række tildels kommenterede oversættelser: *Ciceros breve i udvalg* 1933, *Cæsar i Ægypten* (Bellum Alexandrinum), en ny og revideret udgave af Kochs oversættelse af Cæsars Gallerkrig og endelig oversættelserne af *Titus Livius, Roms ældste historie*, hvis sidste bind udkom i 1956. Afzelius var, som det vil forstås, selvskreven som formand for Selskabet til historiske kildeskrifters oversættelse. Tilfulde forstod han vigtigheden af, at græsk og latinsk litteratur blev gjort tilgængelig for et bredere historisk interesseret publikum. I Nordisk Tidsskrift gav han en kyndig oversigt over antik litteratur i dansk oversættelse (1950), i dagbladet Jyllandsposten øvede han sin pen på både antikke og højst moderne emner.

Sine studenters ve og vel omfattede denne flittige forsker med altid vågen interesse. Han formåede at drage mange til studiet af antiken. Herom vidner de ikke få specialeopgaver i oldtidens historie, der blev skrevet under hans vejledning. Gennem den vægt der blev lagt på oldtidens og middelalderens almindelige historie ved Aarhus Universitet fik det historiske studium her et særpræg: navne som Johan Plesner og Adam Afzelius forpligter.

Afzelius' interesse for de studerende var ingenlunde begrænset til det faglige. Som medlem af Universitetets stipendiebestyrelse varetog han deres økonomiske tarv. I Universitetets og fakultetets almindelige anliggender følte han sig stærkt engageret, og hans indflydelse var større end man måske vil få indtryk af ved at gennemblade disse Acta. Hans dør stod altid åben, for kolleger og studenter; han var uhøjtidelig uden at være familiær; selv i det muntreste lag – og han besad sjældne evner også for det muntre – formåede han at bevare en vis afstand. Naturlig værdighed og indre sikkerhed prægede hans adfærd.

Det siger derfor sig selv, at Afzelius måtte befinde sig vel ved at færdes i Italien. Her leves livet endnu på mange måder som i antiken. Han søgte derned når lejlighed bød sig. Med sine særlige romerske kvalifikationer og sin brede menneskelighed måtte han synes overordentlig velegnet til direktørposten i Rom. Han vidste, hvad et videnskabeligt Institut er, som oldtidshistoriker var han velanskrevet overalt og ligesom kollegerne ved de andre nordiske institutter i den evige stad Boethius og Zilliacus havde Afzelius et navn, der alene i kraft af sin latinske klang faldt naturligt på en romersk tunge. I den korte tid, der blev ham beskåret som leder af Accademia di Danimarca, opnåede han i kraft af sin position, at det danske Institut blev optaget i den internationale union af videnskabelige institutter i Rom, han

fik ryddet grunden for Instituttets fremtidige virksomhed og næsten fuldført en ny stor afhandling om *De romerske legioner*.

Denne afhandling var tænkt offentliggjort i en skriftserie, der skulde bære det danske Instituts navn. Til sin død virkede han således både i videnskabens og undervisningens tjeneste. Han fandt sit sidste hvilested på den protestantiske kirkegård i Rom, nær ved Cestiuspyramiden og den aurelianske bymur, et sted der altid havde været ham kært. Mindet om ham vil leve i Rom og i Danmark; thi han var en *vir bonus, dicendi peritus*.

Franz Blatt.